

RETORISTEN KYSYMYSTEN TUOLLA PUOLEN

Irene Koshik *Beyond rhetorical questions: Assertive questions in everyday interaction*. Studies in discourse and grammar vol. 16. Amsterdam: John Benjamins 2005. x + 192 s. ISBN 90-272-2626-1.

Kysymykset ja kysyminen sosiaalisena toimintana askarruttavat sekä tutkijoita että muita kielenkäyttäjiä. Siitä saakka kun puheaktiteoriassa purettiin kielellisen muodon ja sosiaalisen tehtävän yksilulotteinen suhde, kysymysten muut kuin tietoa hakevat tehtävät ovat kiinnostaneet tutkijoita. Niitä ruotii myös Irene Koshik kirjassaan *Beyond rhetorical questions: Assertive questions in everyday interaction*. Tarkastelun keskiössä on kysymysten tehtävä vastaanottajan puheen tai muun toiminnan haastajana tai kyseenalaistajana. Metodinaan Koshik käyttää keskusteluanalyysia.

MIKSI MONOGRAFIAKSI?

Koshik on tutkinut kysymysten tehtäviä jo suhteellisen pitkään ja julkaissut tuloksiaan artikkeleissa (2002a, 2002b, 2003 ja 2005). Tekijän pitkä linja, aiheen laajuus ja se, että kysymyksiä on tutkittu paljon, synnyttävät odotuksen kirjasta, jossa sukellaan syvälle niin kysymysten tehtäviin kuin kysymysten tutkimukseen – kirjan nimen mukaisesti kysymysten tuolle puolen. Teos on kuitenkin tekijän omista artikkeleista tehty kokoelma, joka ei tuo aiheeseen lisää. Kirjassa artikkelit ovat kompaktisti samassa paketissa, mutta sisällöllisesti monografia on turha. Tieto on ollut jo luettavissa artikkeleissa, jotka ovat analysoituja esimerkkejä myöten kiusallisen yhtäläisiä, osin identtisiä, kirjan lukujen kanssa.

Kirjassa on johdanto- ja loppuluku ja neljä analyttistä lukua (2–5). Luvut 2 ja 4 käsittelevät käänteisesti polaarisia vai-

tohtokysymyksiä (termistä tuonnempana) arkikeskustelussa ja opetuskeskusteluissa, ja ne perustuvat yhteen *Journal of Pragmatics* -kausijulkaisussa ilmestyneeseen artikkeliin (Koshik 2002a). Luvussa 3 tarkastellaan käänteisesti polaarisia haku-kysymyksiä, ja luvussa 5 korjausaloitteita ja disjunkttiivisia vaihtoehtokysymyksiä. Nämä luvut pohjaavat *Discourse Studies* -lehden artikkeleihin (Koshik 2003 ja 2005). Myös *Research On Language and Social Interaction* -lehden artikkelin (2002b) ajatuksia on hyödynnetty etenkin pedagogisia keskusteluja käsittelevissä luvuissa, mutta näiden yhteys on sen verran löyhempi, ettei tuota artikkelia mainita kirjan perustana.

Teoksen perustuminen aiemmin julkaistuu materiaaliin ei ole mikään salaisuus: tekijä kertoo artikkeleista ja niiden suhteesta kirjan lukuihin esipuheessaan ja kiittää artikkelien julkaisijoita mahdollisuudesta julkaista tuloksia toisessa muodossa. Koska artikkelit ja kirjan luvut ovat niin samanlaisia, on kuitenkin harhaanjohtavaa muotoilla tätä suhdetta niin, että artikkelit sisältäisivät osia (»portions») luvuista.

Paitsi että kokoelman tarpeellisuutta voi epäillä siksi, että tulokset on jo julkaistu, artikkelien yhdistäminen monografiaksi myös tekee teoksesta hajanaisen ja vaikeasti seurattavan. Artikkelit ovat luonnollisesti erilaisia rakenteeltaan, eikä näitä rakenteita ole purettu selvemmäksi hierarkiaksi kirjan tarpeisiin, mikä jo yksin olisi tehnyt teoksesta yhdenmukaisemman. Se, että monografia on mielestäni turha ja sekavakin, ei kuitenkaan mitätöi sen sisältämiä kiinnos-

tavia havaintoja ja tuloksia, joista esittelen seuraavassa muutamia.

RETORISEN KÄSITTEESTÄ KÄÄNTEISEN POLAARISUUDEN KÄSITTEESEEN

En tiedä, kuinka moni tämän kirjan yleisöistä — jonka ajattelen pääasiassa muodostuvan keskustelunanalyytikoista ja lingvisteistä — ylipäättään ajattelee keskustelussa esiintyviä kysymyksiä koskaan täysin retorisina. Puhetilanteessa kun keskustelukumppani joka tapauksessa reagoi toisen toimintaan, oli tuo reaktio sitten millainen tahansa. Tietynlaisten kysymysten väitetyn retorisuuden Koshik on kuitenkin nostanut tutkimustensa ponnauslaudaksi.

Kirjassa kysymys määrittynyt kysymykseksi nimenomaan kielen käytössä: Koshik ei rajaa aineistoaan interrogatiiveihin, vaan kysymyksinä voivat toimia myös väitelauseet ja vaikkapa korjausaloitteina toimivat sanan toistot. Tämä on järkevä rajaus, kun on tarkoitus tutkia kysymysten funktioita. Ongelmiakin tästä ratkaisusta kuitenkin syntyy. Muut rakenteet kuin interrogatiivit perustellaan kysymyksiä yleensä juuri vastauksen perusteella — niitä siis käsitellään kysymyksinä vastaamalla niihin. Tämä perustelu ei kuitenkaan käy sellaisiin haastaviin vuoroihin, jotka eivät ole interrogatiiveja ja joihin ei myöskään vastata, vaan joita käsitellään juuri haasteina esimerkiksi kieltämällä vuoron sisältämät presuppositiot. Jos kuvitellaan vaikkapa seuraavanlainen sananvaihto *Sä kerroit sen salaisuuden eteenpäin — Mä en oo kertonu mitään*, ei ensimmäistä vuoroa voi väittää kysymykseksi sen enempää muodon kuin sitä seuraavan vuoronkaan perusteella. Tämänäyttypistä tapausta Koshikin esimerkeissä ei tule vastaan, mutta koska tällainen tulkinnan epäjohtonmukaisuus olisi mahdollinen niillä perusteilla, joita hän käyttää,

mahdollisuutta olisi ollut syytä pohtia. Nyt lukija ei voi olla varma siitä, onko tekijä ottanut tämän seikan huomioon.

Koshik lähtee liikkeelle retorisuuden käsitteestä ja korvaa sen toisella, »käänteisen polaarisuuden» käsitteellä. Tarkasteltavat kysymykset ovat pääasiassa käänteisesti polaarisia (RPQ eli *reversed polarity questions*). Käänteinen polarisuus tarkoittaa, että kysymyksen rakenteessa tai sen esiintymispaikassa on elementtejä, jotka ohjaavat tulkitsemaan kysymyksen päinvastaisena väitteenä. Sellaisia kielenaineiksia ja rakenteita, jotka kääntävät kysymyksen implikaation, ovat suomen kielessä esimerkiksi adverbi *enää* tai kieltomuotoinen kysymys *eiks*. Koshikin keskustelunanalyttinen lähestymistapa nostaa käänteisyyden luojaksi myös laajemmin kysymyksen esiintymisympäristön, johon kuuluvat esimerkiksi osallistujien institutionaaliset roolit. Jos kysymyksen esittää esimerkiksi opettaja oppilaalle heille molemmille tutusta, oppilaan kirjoittamasta tekstistä, kysymyksen voi tulkita niin sanotuksi tutun tiedon kysymykseksi (Mehan 1979), joka tuossa yhteydessä toimii vastakkaisena väitteenä. Tällainen on esimerkiksi opettajan kysymys *onko se relevanttia* tilanteessa, jossa opettaja on edellä lukenut otteen oppilaan tekstistä.

MIKSI KYSYMYS EIKÄ VÄITE?

Tärkeintä pohdintaa Koshik käy kirjan lopussa (s. 152), jossa hän esittää näkemyksensä siitä, miksi käänteisesti polaarisia kysymyksiä usein käytetään väitteiden sijaan. Koshik katsoo, että kysymys, joka viestii vastaanottajan tuntevan asian, osoittaa väitettä vahvemmin tiedon yhteiseksi ja on siis väitettä vaikeampi kumota. Havaintona tämä on kiinnostava, koska usein ajatellaan juuri väitemuotoisen vuoron olevan interrogatiivia vahvempi mielipiteen osoittamisen tai väitteen tekemisen keino. Yhdeksi

▷

esimerkiksi kysymysten pakottavuudesta Koshik nostaa Bambi Schieffelinin (1990) tutkimuksen Papua Uudessa-Guineassa asuvien kalulien lastenkasvatuksesta. Lapsille opetetaan normeja Koshikin termein käänteisesti polaarilla vaihtoehtokysymyksillä, esimerkiksi kysymyksellä *onko se sinun?/onko se sinun otettavissasi? (is it yours to take?)* silloin, kun lapsi on ottanut jotakin, mikä ei hänelle kuulu. Tuntuuko tutulta? Suomessa käytetään samanlaista normien opettamisen tapaa; ainakin minua on ainakin kasvatettu tässä suhteessa kuin kalulilasta. Samaa keinoa käytetään todennäköisesti muullakin maailmassa.

Koska tarkasteltavana olevat kysymykset sekä kysymyksiä hakevat vastausta että haasteina esittävät väitteen, kysyjä voi aina lopulta oikaista vastaanottajan tekemät päätelmät lausuman luonteesta. Luvussa 3 Koshik käsittelee tapauksia, joissa keskustelukumppani käsittelee interrogatiivimuotoista vuoroa väitteenä, mutta vuoron esittäjä korjaa esittäneensä nimenomaan tietoa hakevan kysymyksen. Tätä kaksikasvoisuutta voidaan myös käyttää sosiaalisessa toiminnassa: selusta on turvattu, kun voi aina väittää »vain kysyneensä». Tähän kysymysten kaksoistehtävään näytään suuntautuvan usein niin, että kysyjät kertovat ennen kysymyksensä (interrogatiivin) esittämistä sen olevan todellakin tietoa hakeva — olemme siis selvästi tietoisia siitä, miten helposti kysymys tulkitaan haasteeksi. Monifunktioisuudella voidaan myös luoda jännitteitä. Tältä kannalta kiinnostavia ovat esimerkiksi Dr. Philin kysymykset samanimisessä amerikkalaisessa terapiakeskusteluohjelmassa, jossa terapeutina toimiva Phil käyttää samanmuotoisia kysymyksiä niin tietoa hakevina kuin konfrontoivina. Vastajan tekemän tulkinnan oikaiseminen luo ohjelmaan dynamiikkaa ja studioyleisöä viihdyttävää huumoria — tulkinta on mahdollista aina korjata toiseksi niin terapoinnin

kuin viihdyttämisen tarpeisiin. Erityisesti tähän sinänsä inspiroivaan lukuun olisin kaivannut tarkkuutta siihen, milloin puhutaan kielellisistä rakenteista ja millaisista ja milloin taas toiminnasta.

DISJUNKTIIVISET VAIHTOEHTOKYSYMYKSET

Kiinnostavaa antia on myös disjunktiiivisten vaihtoehtokysymysten (esim. *mennäänkö bussilla vai junalla*) käytön analyysi (luku 5). Disjunktiiivisten vaihtoehtokysymysten käyttöä ei ole paljon tutkittu, minkä vuoksi ylipäätään on hyvä, että nekin ovat mukana teoksen kysymysten kirjossa. Lisäksi Koshik nostaa esille disjunktiiivisten kysymysten erittäin kiinnostavan ominaisuuden, vaihtoehtojen järjestyksen osoittaman preferenssin. Vaihtoehtoista jälkimmäistä käsitellään preferoituna: esimerkiksi opetuskeskustelussa väärä, korjattava muoto esitetään ensin, oikea, korrekti, vaihtoehto jälkimmäisenä. Tätä disjunktiiivisten vaihtoehtokysymysten ominaisuutta voidaan käyttää myös terapia-tarkoituksiin (ks. Halonen 2006).

Tässä luvussa taas jäin kaipaamaan pohdintaa vaihtoehtokysymysten ja disjunktiiivisten vaihtoehtokysymysten suhteesta, siitä, miten jokaisen vaihtoehtokysymyksen voi hahmottaa myös disjunktiiivisen kysymyksen ensimmäisen osan esittäväksi, ja miten vaihtoehtokysymyksen voi aina jälkikäteen täydentää disjunktiiiviseksi. Implisiittisesti tämä näkemys on läsnä siinä, että Koshik yhdistää disjunktiiiviset kysymykset ja edeltävän puheen aineksen toistosta syntyvät korjausaloitteet samaan lukuun, mutta eksplisiittisesti hän ei tätä keskustelua käy.

LOPUKSI

Nytkin, kuten melkein aina lukiessani englanninkielisiä tutkimuksia englannista,

harmittelen, miten paljon suomalaisten tutkijoiden korkeatasoisia tutkimuksia meillä olisi tarjota kansainväliselle yleisölle. Suomessa on tutkittu paljon institutionaalisia keskusteluja, ja myös kysymisestä, joka on useimmiten ammattilaisen päätyöväline, on kertynyt paljon kiinnostavaa, tärkeää ja varmasti myös kielirajat ylittävää tutkimusta (esim. Kajanne 2001; Berg 2003; Raevaara 2006; Korpela 2007). Sitä pitäisi saada maailmalle esille. Koshikia taas voisi moittia siitä, ettei hän näytä edes pyrkivän päivittämään myös englanniksi ilmestynyttä tutkimusta kysymyksistä keskusteluissa.

Institutionaalisten keskustelujen tutkimusten tulokset olisivat siksikin Koshikille relevantteja, että suurin osa kirjan aineistosta on institutionaalista vuorovaikutusta pääasiassa opetuskeskusteluista, mutta myös esimerkiksi haastatteluohjelmista. Kirjan nimessäkin esiintyvä *everyday interaction* on näin venynyt tarkoittamaan myös arjessa tapahtuvia institutionaalisia tilanteita, mikä onkin järkevää: arkeen mahuu niin tuttujen välisiä keskusteluja kuin mitä moninaisimpia asioiteja. Kuitenkin termi *everyday* on keskusteluanalyyysissä edelleen varattu tuttujen välisiin, ei-institutionaalisiin keskusteluihin.

Kirja tarjoaa näppärästi yhdessä pake-tissa Koshikin kysymyksiä koskevan tuotannon. Kysymysten ja kysymisen tutkijoille kirja tarjoaa myös tutkimus- ja vertailumateriaalia englannin kielestä. ■

MIA HALONEN

Sähköposti: mia.halonen@kotus.fi

LÄHTEET:

BERG, MAARIT 2003: *Syytöksiä ja epäilyksiä. Toimittajan ja poliitikon vuorovaikutus televisiokeskustelussa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HALONEN, MIA 2006: Life stories as evidence for the diagnosis of addiction in group therapy. – *Discourse & Society* 17 (3) s. 283–298.

KAJANNE, MILLA 2001: *Kansalaiset kysyjinä. Yleisön kysyminen osana vuorovaikutusta television EU-keskusteluissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KORPELA, EVELIINA 2007: *Oireista puhumisen lääkärin vastaanotolla. Keskusteluanalyyttinen tutkimus lääkärin kysymyksistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KOSHIK, IRENE 2002a: A conversation analytic study of yes/no questions which convey reversed polarity assertions. – *Journal of pragmatics* 34 (12) s. 1851–1877.

— 2002b: Designed incomplete utterances: A pedagogical practice for eliciting knowledge displays in error correction sequences. – *Research on language and social interaction* 5 (3) s. 277–309.

— 2003: Wh-questions used as challenges. – *Discourse studies* 5 (1) s. 51–77.

— 2005: Alternative questions used in conversational repair. – *Discourse Studies* 7 (2) s. 193–211.

MEHAN, HUGH 1979: *Learning lessons: Social organisation in the classroom*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

RAEVAARA, LIISA 2006: Kysymykset virkailijan työkaluna. – Marja-Leena Sorjonen & Liisa Raevaara (toim.), *Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä* s. 86–116. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SCHIEFFELIN, BAMBI B. 1990: *The give and take of everyday life: Language socialization of Kaluli children*. Norwood, NJ: Ablex.